

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СТАН ПРИБУТКОВОСТІ ГАЛУЗІ КАРТОПЛЯРСТВА В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто основні тенденції розвитку галузі картоплярства в Житомирській області. Визначений вплив основних факторів на зміну валового виробництва картоплі та прибуток від її реалізації.

Постановка проблеми

Картопля є одним із незамінних продуктів харчування населення, складовою відгодівельних раціонів тварин та сировиною для переробної і харчової промисловості. Не дивлячись на те, що починаючи з 2000 року обсяги виробництва картоплі в Житомирській області поступово збільшуються, попит на картоплю, зокрема на ранню і насінневу, повною мірою не задовольняється. Зазначене підвищення обсягів виробництва відбувається в основному за рахунок незначного збільшення посівних

площ, тобто екстенсивним шляхом. Тому виникає необхідність в проведенні аналізу рівня виробництва картоплі, показників економічної ефективності галузі картоплярства на рівні окремого регіону.

Аналіз останніх досліджень

Питаннями економічного аналізу і управління виробничими витратами у сільськогосподарському виробництві в цілому і в рослинництві зокрема, займаються такі вчені-економісти, як Саблук П.Т., Савчук В.К., Шпичак О.М., Грищенко І.М., Дем'яненко С.І., Ковальчук М.І., Месель-Веселяк В.Я., Лузана Ю.Я., Карич Д.Я., Плаксієнко В.Я. та інші.

Однак проблеми підвищення ефективності виробництва картоплі в сучасних умовах функціонування ринкової економіки в зоні Полісся Житомирської області вивчені недостатньо. Потребують більш глибокого вивчення: питання оцінки сучасного стану розвитку картоплярства; методика дослідження особливостей формування витрат у картоплярстві та організаційно-економічні засади управління ними; оцінка діючої системи обліку, контролю і аналізу витрат в аграрних формуваннях; пошук резервів підвищення економічної ефективності виробництва картоплі.

Завдання дослідження

Для проведення аналізу виробництва картоплі необхідно виявити основні тенденції розвитку картоплярства в Житомирській області та визначити вплив основних факторів на зміну обсягів її виробництва. Також необхідно дослідити динаміку обсягів реалізації картоплі та проаналізувати основні показники ефективності її виробництва в сільськогосподарських підприємствах області.

Об'єктом дослідження виступають сільськогосподарські підприємства Житомирської області, діяльність яких направлена на виробництво і реалізацію продукції картоплярства.

Результати дослідження

За обсягом споживання та географічною поширеністю ця культура займає одне з провідних місць у структурі продовольчої продукції в Україні і, зокрема, в Житомирській області. У 2004 році її виробництво на 1 особу в області досягло 884,3 кг (в середньому по Україні – 286 кг). Так, у 1996 р. у світі в середньому виробляли 49,1 кг картоплі на 1 особу, у Білорусії – 833,1, Росії – 252,4, у США – 76,6, Польщі – 645, Нідерландах – 474,9, Німеччині – 127,2 кг [3].

Як показали результати попередніх досліджень, в останні роки в області спостерігалися негативні тенденції розвитку цієї галузі: зниження врожайності культури, скорочення посівних площ, і як наслідок – зменшення кількості одержаної продукції (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка виробництва картоплі
в Житомирській області за роками

Рік	Усі категорії господарств, у тому числі								
	площа посіву, тис. га	валовий збір, тис. т	урожайність, ц/га	сільськогосподарські підприємства			господарства населення		
				площа посіву, тис. га	валовий збір, тис. т	урожай- ність, ц/га	площа посіву, т ис. га	валовий збір, тис. т	урожай- ність, ц/га
1990	93,7	1020,8	108,9	45,7	467,6	102,3	48,0	553,2	115,2
1995	75,4	845,9	112,2	12,2	63,8	52,3	63,2	782,1	123,7
2000	84,5	1064,7	126,0	3,0	30,3	101,0	81,5	1034,4	126,9
2001	75,1	787,2	104,8	3,5	20,2	57,7	71,6	767,0	107,1
2002	73,6	823,2	112,0	2,3	19,1	83,0	71,3	804,1	112,7
2003	69,0	1134,1	164,4	1,9	23,5	123,7	67,1	1110,6	165,5
2004	64,4	1191,2	184,9	0,9	11,6	130,1	63,5	1179,6	185,7

Внаслідок високої трудо- та ресурсомісткості виробництва площі під картоплею в сільськогосподарських підприємствах значно скорочуються. Так, якщо у 1990 році площа картоплі становила 45,7 тис. га, то у 2004 році лише 0,9 тис. га., а площі посіву у приватних господарствах населення за вказаний період зросли з 48 тис. га до 63,5 тис. га. Необхідно відмітити, що наразі специфічною особливістю галузі картоплярства є те, що виробництво картоплі на 99 % зосереджене у приватних господарствах населення (табл. 2).

Як показують дані табл. 2, особисті підсобні господарства населення є основними виробниками картоплі в області і основним джерелом поповнення ринку картоплі продукцією. В умовах переходу до ринкової економіки така форма господарювання виявилась найбільш пристосованою до всіх особливостей цього періоду. Вони працюють на принципах самофінансування і без значних капіталовкладень збільшують виробництво продукції. Вони менше залежать від різного роду енергоносіїв і їх вартості та інших матеріально-технічних ресурсів через переваги у використанні ручної праці. Якщо говорити про рівень врожайності, то в особистих підсобних господарствах населення в середньому за досліджуваний період він перевищував врожайність сільськогосподарських підприємств на 14,4 відсотка.

Таблиця 2. Структура посівних площ і виробництва картоплі в Житомирській області, %

Рік	Усі категорії господарств у тому числі					
	площа посіву	валовий збір	сільськогосподарські підприємства		господарства населення	
			площа посіву	валовий збір	площа посіву	валовий збір
1990	100	100	48,8	45,8	51,2	54,2
1995	100	100	16,2	7,5	83,8	92,5
2000	100	100	3,6	2,8	96,4	91,2
2001	100	100	4,7	2,5	95,3	97,5
2002	100	100	3,1	2,3	96,9	97,7
2003	100	100	2,8	2,0	97,2	98,0
2004	100	100	1,4	1,0	98,6	99,0

Завдяки більш ефективному використанню землі особистими підсобними господарствами області значно збільшився обсяг виробництва продукції. Оскільки діючий в аграрному секторі господарський механізм ще не створив належних умов для стабільного розвитку сільськогосподарських підприємств, то особисті підсобні господарства населення ще будуть протягом певного періоду одним із основних постачальників ринку сільськогосподарської продукції, в тому числі і картоплі.

При проведенні факторного аналізу валового виробництва картоплі в усіх категоріях господарств було встановлено, як впливає зміна урожайності і зміна посівних площ картоплі на її валовий збір (табл. 3). За базисний було прийнято 1990 рік.

Дані з табл. 3 ще свідчать, що з 1990 року спостерігалася стала тенденція до збільшення виробництва картоплі в особистих підсобних господарствах населення. Це збільшення відбувалося як за рахунок збільшення посівних площ, так і за рахунок підвищення врожайності.

Збільшення обсягу виробництва картоплі та рівня її товарності є головною умовою підвищення прибутковості галузі. Однією з особливостей сільськогосподарського виробництва є те, що значна частина виробленої продукції не реалізується підприємствами, а використовується для внутрішньогосподарських виробничих потреб. Тому обсяг товарної продукції значно менший за валовий.

Таблиця 3. Вплив основних факторів на зміну
валового виробництва картоплі

Види господарств	Відхилення (+, -) у господарствах щодо 1990 р., тис. грн.		
	загальне	у т.ч. за рахунок	
		площі	урожайності
1995 рік			
Всі категорії господарств,	-174,9	-199,3	+24,4
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	-403,8	-342,7	-61,1
господарства населення	+228,9	+175,1	+53,8
2000 рік			
Всі категорії господарств,	+43,9	-100,1	+144,0
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	-437,3	-436,8	-0,5
господарства населення	+481,2	+385,9	+95,3
2001 рік			
Всі категорії господарств,	-233,6	-202,6	-31,0
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	-447,4	-431,7	-15,7
господарства населення	+213,8	+271,9	-58,1
2002 рік			
Всі категорії господарств,	-197,6	-219,0	+21,4
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	-448,5	-443,9	-4,6
господарства населення	+250,9	+268,4	-17,5
2003 рік			
Всі категорії господарств,	+113,3	-268,9	+382,2
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	-444,1	-448,1	+4,0
господарства населення	+557,4	+220,0	+337,4
2004 рік			
Всі категорії господарств	+170,4	-28,6	+76,0
У т.ч. сільськогосподарські підприємства	-456,0	-44,8	+27,8
господарства населення	+626,4	+15,5	+70,5

Динаміка щодо обсягу реалізації картоплі та рівень її товарності простежується в табл. 4.

Таблиця 4. Обсяги реалізації та рівень товарності картоплі
в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Рік	Валовий збір, тис. ц.	Реалізовано, тис. ц.	Грошові надходження, тис. грн.	Рівень товарності, %
1996	1165,4	172,6	4006	14,8
1997	780,2	152,7	3544	19,5
1998	775,4	88,3	2457	11,4
1999	710,2	67,9	3426	9,5
2000	1064,7	48,7	2443	4,6
2001	787,2	49,2	2625	5,8
2002	823,2	47,4	2447	5,7
2003	1134,1	55,3	3037	4,8
2004	1191,2	58,1	2675	4,9

Як видно з даних табл. 4, рівень товарності картоплі поступово знижувався і у 2004 році складав всього 4,9 %. У порівнянні з іншими

видами сільськогосподарської продукції товарність картоплі підприємств Житомирської області невисока – 4,8–14,8 %. Зокрема, товарність зернових і зернобобових культур за цей же період – 65–70 %, цукрових буряків – 98–99 %, льону – 80–85 %. Низький рівень товарності продукції пояснюється, в першу чергу, основною особливістю галузі, тобто, зосередженістю виробництва в особистих підсобних господарствах населення, де попит на картоплю задовольняється в основному шляхом самозабезпечення. А оскільки товарність позитивно впливає на прибуток від реалізації продукції і рентабельність галузі, то підприємствам необхідно доводити обсяги реалізації до такого рівня, щоб виручкою від реалізації повністю відшкодувати витрати на виробництво продукції (тобто, досягти точки беззбитковості, а також додаткової виручки для забезпечення бажаного прибутку).

Прибуток і рентабельність є важливими узагальнюючими показниками економічної ефективності галузі. В табл. 5 наведена динаміка показників обсягу реалізації картоплі і її економічної ефективності в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області.

Таблиця 5. Динаміка обсягу реалізації картоплі та її економічна ефективність у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Рік	Реалізовано картоплі, тис. ц	Грошові надходження, тис. грн	Собівартість реалізованої картоплі, тис. грн.	Прибуток (збиток), тис. грн				Рентабельність, % (збитковість), %
				Усього	у тому числі на			
					1 ц реалізованої картоплі, грн	1 люд.-год. витрат праці, грн	1 грн. витрат, грн	
1996	172,6	4006	3169	837	4,85	0,25	0,26	26,4
1997	152,7	3544	4734	-1190	-7,79	-0,39	-0,25	-25,1
1998	88,3	2457	3283	-826	-9,35	-0,44	-0,25	-25,2
1999	67,9	3426	4048	-622	-9,16	-0,56	-0,15	-15,4
2000	48,7	2443	2363	80	1,64	0,05	0,03	3,4
2001	49,2	2625	2466	159	3,23	0,13	0,06	6,4
2002	47,4	2447	2098	349	7,36	0,36	0,17	16,6
2003	55,3	3037	2092	945	17,08	1,23	0,45	45,1
2004	58,1	2675	1614	1061	18,26	1,81	0,66	65,7

Аналіз свідчить про нестійку динаміку економічних показників реалізації картоплі в сільськогосподарських підприємствах. За досліджувані роки чітко виділяються два періоди. У першому 1997–1999

рр. – спостерігається рівень збитковості: – 25,1–15,4 %, при отриманні суми збитку з 1190 тис. грн. до 622 тис. грн., хоча у 1996 році виробництво картоплі було прибутковим. У другому періоді 2000–2004 рр. тенденція протилежна – суми прибутку зросли від 80 тис. грн. до 945 тис. грн. отже, рівень рентабельності підвищився з 3,4 % до 65,7 %.

Аналіз показників суми прибутку (збитку) на одиницю реалізованої продукції, прямих витрат ресурсів та праці показав аналогічний характер динамічних тенденцій. Ці показники були максимальними у 2004 році: сума прибутку на 1 ц реалізованої картоплі становила 18,26 грн. на 1 люд.-год. прямих витрат праці – 1,81 грн., та на 1 гривню витрат – 0,66 грн.

Така динаміка прибутковості вимагає дослідження міри впливу таких факторів, як кількість реалізованої картоплі, собівартість одиниці продукції, ціна реалізації 1 центнера. Підвищення собівартості розглядається як негативне явище, зростання ціни і обсягу реалізованої продукції – як позитивне. В табл. 6 розрахований кількісний вплив цих факторів у 2004 році на зміну суми прибутку від реалізації картоплі щодо 1996 року.

Таблиця 6. Факторний аналіз зміни прибутку від реалізації картоплі в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Показники	Один. виміру	Роки		Відхилення			
		1996	2004	загальне	у т.ч. за рахунок		
					кількості продукції	собівартості	ціни реалізації
1.Реалізація картоплі	тис. ц	172,6	58,1	х	х	х	х
2.Собівартість 1 ц картоплі	грн..	18,36	27,78	х	х	х	х
3.Ціна реалізації 1ц	грн..	23,21	46,04	х	х	х	х
4.Прибуток від реалізації	тис. грн..	837	1061	224	-555	-547	1326

Розрахунок факторних відхилень показав, що за рахунок збільшення ціни реалізації у 2004 році в порівнянні з 1996 роком отримали прибутку в сумі 1326 тис. грн., а внаслідок зменшення кількості реалізованої продукції і збільшення собівартості отримали збитку 1102 тисячі гривень.

Висновки

Проведений аналіз стану галузі картоплярства Житомирської області показав, що рівень продуктивності цієї галузі поступово зростає. Це відбувається в основному за рахунок особистих підсобних господарств населення, у яких в ринкових умовах ведення виробництва склалося більш відповідальне відношення до результатів своєї праці. Набуте почуття господаря примушує виробників прикладати всі зусилля для отримання

максимального доходу від виробництва при мінімальній витраті матеріальних та трудових ресурсів. Про це свідчить досягнутий рівень обсягів виробництва картоплі та її врожайності. Але приватні господарства населення задовольняють в основному свої внутрішні потреби: власне споживання, годівлю худоби тощо, тому рівень товарності продукції картоплярства досить низький. Саме товарна продукція забезпечує виробникам відшкодування витрат на її виробництво у вигляді виручки від реалізації. Тому збільшення обсягів реалізованої продукції і ціни на неї та зменшення її собівартості забезпечать виробникам картоплі прибуток та позитивний рівень рентабельності. Адже як показують дані, навіть в сучасних умовах виробництво картоплі може бути високорентабельним. Тому підприємствам не слід скорочувати посівні площі картоплі, а навпаки, збільшувати їх та впроваджувати у виробництво новітні технології та сорти, які позитивно вплинуть на інтенсифікацію галузі.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження будуть направлені на вивчення основних показників, які характеризують стан попиту і пропозиції картоплі на ринку в Житомирській області. Також є доцільним проведення витратно-цінового аналізу ефективності галузі, розглянути організаційні та галузеві особливості обліку витрат на виробництво картоплі.

Література

1. Баранчук Ю.В. Економічна ефективність вирощування картоплі // Економіка АПК. – 2003. – № 7. – С. 62–68.
2. Ковальчук М.І. Стратегічний аналіз у сільському господарстві: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1997. – 224с.
3. Купріянов В.П., Сипливець О.М., Самород В.Д. Насінництво картоплі на Чернігівщині // Насінництво. – 2003. – № 10. – С. 5–8.
4. Малиновська К.О. Економічна ефективність галузі картоплярства у Житомирській області // Вісник ДАУ. – 2004. – № 2. С. 278–283.
5. Економічне і соціальне становище Житомирської області за 2004 рік. Стат. бюл.:// Головне управління статистики у Житомирській області. – 2005. – С. 18–43.
6. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Мін-во стат. України. – К., 2004. – 663 с.
7. Ходаківський Є.І., Вожзій Н.В., Камінська В.І. Науковий звіт інституту сільського господарства Полісся УААН за 2004 рік. – ІСГП УААН, 2004.